

KIRJA-ARVOSTELU

Ulla Savolainen

Kollaasi (inkerin)suomalaisten vainoista – Väitöskirja ja tietokirja todistavat stalinismin ajan väkivallasta runsaudella epätäsmällisyydestä huolimatta

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Anni Reuterin sosiologian alan väitöskirja inkerinsuomalaisten kokemuksista Stalinin ajan vainoihin liittyen ja siihen pohjautuva tietokirja esittelevät väkivaltaa ja kärsimystä kokeneiden ihmisten muistitietoa ja kokemuksia monipuolisesti. Epätäsmällisyydestään huolimatta teokset todistavat väkivallan jäljistä ja seurauksista sekä vetoavat niiden muistamisen merkityksen ja velvollisuuden puolesta.

Inkeriläiset, inkerinsuomalaiset, karkotukset, väkivalta, stalinismin ajan vainot, muistitieto, kirjeet

113

FT, dosentti, yliopistonlehtori Ulla Savolainen, Folkloristikka, Kulttuurien osasto, Helsingin yliopisto. ulla.savolainen@helsinki.fi; <https://researchportal.helsinki.fi/fi/persons/ulla-savolainen>

Anni Reuter: *Inkerinsuomalaisten karkotus, bajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2023, 97 s. (+ liitteet ja alkuperäiset julkaisut)

Anni Reuter: *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa*. Helsinki: SKS, 2023, 397 s.

Tammikuussa 2023 ilmestyi Anni Reuterin sosiologian alan väitöskirja *Inkerinsuomalaisten karkotus, bajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa*. Saman vuoden syksyllä julkaistiin myös Reuterin väitöskirjaan pohjaava tietokirja *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa*. Etenkin tietokirja on saanut runsaasti kiittävästä mediahuomiota.

Reuterin väitöskirja on artikkeliväitöskirja, joka sisältää viisi vuosien 2019 ja 2022 välillä julkaistua artikkelia sekä johdanto-osan. Väitöskirjan tutkimustehtävä on osuva muistitieto- ja kirjeaineistoja analysoivalle tutkimukselle. Reuter pyrkii tutkimaan inkerinsuomalaisten karkotuksiin liittyviä kokemuksia, tulkintoja ja kertomuksia. Tavoitteena on ”syventää aiempaa tietämystä tuomalla

esille, miten inkerinsuomalaiset itse tulkitisivat historiaansa”¹. Tutkimuksen pääasiallinen aineisto koostuu 1930-luvun kirjeenvaihtoaineistosta sekä myöhemmin tuotetuista muistitietohaastatteluista. Tutkimustaan Reuter luonnehtii sosiologiseksi historian tutkimukseksi, jossa hyödynnetään myös ”muistitiedon, perhetutkimuksen, etnologian ja lähitieteiden”² näkökulmia. Sosiologisen historian tutkimuksen lähtökohtia ja traditiota tai niihin paikantumista ei väitöskirjan johdannossa avata lukijalle. Suhteutus muihin näkökulmiin on niin ikään kevyttä.

Väitöskirjan ensimmäisessä artikkelissa Reuter käsittelee inkeriläisten 1930-luvun karkotuksia Neuvostoliitossa kirjeaineiston perusteella ja diasporan käsitteeseen suhteuttaen. Toisessa julkaisussa käsitellään inkerinsuomalaisten neuvostovaltaan kohdistuvaa vastarintaa kirje-, runo- ja muistitietoaineistojen perusteella. Kolmannessa artikkelissa Reuter tarkastelee muistitietoa karkotuksista vastakertomuksina. Artikkelissa Reuter esittää oivaltavasti, että muistitieto voi ilmentää samaan aikaan vastakertomusta sekä neuvostovallan tuottamille ja sitä tukeville hallitseville kertomuksille että inkerinsuomalaisten itsensä vaalimalle kertomukselle yhteisön historiasta kärsimyksenä. Neljännessä artikkelissa Reuter pureutuu perhehistoriaan ja muistikulttuuriin suvun kirjeitä, muistitietoa, muistelmia, päiväkirjamerkintöjä ja valokuvia sisältävän perhearkiston perusteella. Viides julkaisu kertoo inkerinsuomalaisten karkotushistoriaa poimimalla muistitietohaastatteluista esimerkkejä kokemuksista ja muistoista. Artikkelissa Reuter toteaa historian tutkija Pavel Polianin havainnon mukaisesti, että suomalaiset ovat yksi totaalisen karkotuksen kokeneista ryhmistä. Sama havainto nostetaan esiin myös väitöskirjan keskeisenä tuloksena. Se, miten Reuterin tulos tarkalleen ottaen suhteutuu ja eroaa Polianin havainnosta, jää jossain määrin eksplikoimatta.

Anni Reuterin väitöskirjan muistitietohaastatteluista sekä kaikkiaan 170 aikalaiskirjeestä koostuva aineisto on vaikuttava kokonaisuus. Valitettavasti eri aineistotyyppien ominaisuuksia ja rajoituksia kommunikaation ja ilmaisun muotoina tai tiedon lähteinä ei pohdita, kontekstualisoida tai vertailla kovinkaan syvällisesti artikkeleissa eikä väitöskirjan johdannossa. Tutkimuksen tulosten arviointia vaikeuttaakin se, että tutkimusaineiston muodostuminen eri osatutkimuksissa sekä se, minkälaisen analyttisen prosessin kautta johtopäätöksiin on tarkalleen ottaen päädytty, jäävät epäselviksi. Vaikka Reuterin määrittelemiksi menetelmiksi nimetään niin narratiivinen analyysi, genealoginen analyysi kuin sukuhistorialliset ja teoreettiskäsitteelliset menetelmät, metodien eksplisiittinen integroiminen analyysiin ja esitettyihin johtopäätöksiin ei ole kaikissa osajulkaisuissa onnistunut.

Reuterin väitöskirjan johdanto on harmillisen toisteinen. Inkerinsuomalaisten karkotushistoriaa esitellään moneen otteeseen ja hyvin samankaltaisilla tavoilla usean alaotsikon alla. Silti, vaikka merkittävä osa johdannosta käytetään inkeriläisten historian läpikäymiseen, olisin kaivannut inkerinsuomalaisten karkotusten laajempaa ja syvällisempää suhteuttamista Neuvostoliiton poliittisiin ja taloudellisiin olosuhteisiin, niiden muutoksiin sekä laajempaan kuvaan eri (vähemmistö)kansallisuuksien kohtelusta. Esimerkiksi Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikkaa ei käsitellä väitöskirjan johdannossa lainkaan, vaikka se olisi olennainen konteksti vähemmistökansallisuuksien kohtelun ymmärtämiselle. Inkeriläisten menneisyyteen keskittyvää historian tutkimusta tuodaan kyllä kiitettävästi esille, mutta väitöskirjan näkökulmaa ja tuloksia ei kunnolla suhteuteta aiempaan tutkimukseen. Väitöskirjan pohjalta tehdyssä tietokirjassa historiallista taustaa tuodaan ilahduttavasti esiin laajemmin.

Väitöskirjan johdannon väitteet inkerinsuomalaisten historian tutkimattomuudesta, huomioimattomuudesta sekä aiheen tabuluonteesta tai sitä ympäröivästä vaikenemisestä jäävät huolellisesti erittelemättä ja argumentoimatta. Yksi esimerkki epäselvästä argumentaatiosta on se, että luvussa 1.6. Vaietut karkotukset Reuter tuo esiin inkerinsuomalaisten historiaa koskevaa – eikä määrältään aivan vähäistä – tutkimusta ja kirjallisuutta todeten samassa yhteydessä että

”[i]nkerinsuomalaiset ovat jääneet mediahuomiosta ja ajoittaisesta tutkimuksesta huolimatta suomalaisen historianopetuksen ulkopuolelle ja tutkimuksen marginaaliin”³. Tähän Reuter näkee vaikuttaneen ”karkotusten tutkimuksen ja suomalaisen historiantutkimuksen” metodologisen nationalismin avaamatta kuitenkaan täsmällisemmin sitä, miten edellä esitelty (suhteellisen runsas) inkeriläisten historiaa koskeva tutkimus kytkeytyy väitteeseen aiheen marginaalisuudesta tai historiantutkimuksen metodologisesta nationalismista. Sitä, miten ja missä vaikeneminen tarkalleen ottaen ilmenee, mitä marginaalisuudella tai metodologisella nationalismilla tässä yhteydessä tarkoitetaan, olisi ollut tärkeää pohtia huolellisemmin ja kriittisemmin. Esimerkiksi olemassa olevat teoretisoinnit ja tapaustutkimukset kulttuurisen, sosiaalisen tai kollektiivisen muistin skaaloista, dynamiikasta ja valikoivuudesta olisivat voineet olla tässä avuksi. Nähdäkseni Reuterin tutkimuksen keskeinen puute onkin se, ettei se oikein kunnolla kiinnity olemassa oleviin tutkimuskenttiin, minkä vuoksi sen väitteet ja kontribuutio jäävät osin harmillisen perustelemattomiksi ja täsmentymättömiksi.

Anni Reuterin edellä käsitellyyn väitöskirjaan osittain pohjaavassa tietokirjassa *Suomalaiset Stalinin pubdistuksissa* painottuvat inkerinsuomalaisten kokemukset, mutta Reuter nostaa esiin myös muiden suomalaisten ryhmien kohtaloita Neuvostoliitossa esimerkiksi Kuolan suomalaisten ja neuvosto-Karjalan suomalaisten historian valossa nojautuen pitkälti aihepiireistä julkaistuihin tutkimuksiin. Kirja on rakennettu kronologisesti etenevien, vuosiin ajoitettujen päälukujen ketjuksi. Näiden lukujen sisällä liikutaan kuitenkin ajallisesti laajemmalla alueella. Kerronta on paikoin verrattain assosioivaa, eri näkökulmista ja aikatasoista toiseen kulkevaa, mikä sopii muistitietoa ja kirjeaineistoja esiin tuovaan tietokirjaan hyvin. Ajallisesti kirja kattaa suurin piirtein aikavälin 1920-luvun lopusta 1990-luvulle.

Reuterin tavoite tietokirjassa mukailee muun muassa muistitietotutkimuksen taustalla historiallisesti vaikuttanutta (ja sittemmin kriittisesti arvioitua) intressiä ”antaa ääni” vainotuille. Reuter kirjoittaaakin ”[n]yt on vainottujen suomalaisten aika päästä ääneen”⁴. Kirjassa käytettyjä aineistoja, kirjeitä ja muistitietoa Reuter kutsuu osuvasti silminnäkijätodistuksiksi terrorista. Omaa positiotaan kirjailijana hän luonnehtii sekä tutkijan että vainotun suvun jäsenen näkökulmaksi. Tietokirjassa Reuter tuokin kirje- ja muisteluaineistojen rinnalle kuvauksia omakohtaisista muistoistaan paikkoihin, sukulaistensa kohtaloihin tai tutkimusprosessiin liittyen. Näin tulkitseen hänen asettuvan muistelijoiden ja kirjeiden kirjoittajien rinnalle yhdeksi todistajista. Tarinallisen tietokirjan piirteinen Reuterin kirja tuokin paikoin mieleen Lea ja Santeri Pakkasen vuonna 2020 ilmestyneen palkitun omaelämäkerrallisen tietokirjan *Se tapahtui meille: Isän ja tyttären matka inkerinsuomalaisuuteen*⁵, jossa jännittävä sukhistorian etsimisen ja löytämisen narratiivi yhdistyi Neuvostoliitossa eletyn lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden kuvaukseen. Reuterin teoksessa hänen omien kokemustensa rooli kirjan kokonaisuudessa ei kuitenkaan ole yhtä keskeinen ja kirjan kokonaisuutta jäsentävä. Kirjan huomio ei ole yksinomaan Reuterin suvun traagisissa kohtaloissa, vaan sukulaisten elämäntarinat lomittuvat runsaiden aineistoesimerkkien kautta lukijalle esitettyihin kokemuksiin.

Voimakkaat sanavalinnat ja rinnastukset ovat ominaisia kirjan tyylille. Toistuvana tehokeinona hyödynnetään niin inkeriläisten kohtalon vertaamista orjuuteen Amerikassa, juutalaisten diasporaan kuin Neuvostoliiton tekemien rikosten rinnastamista natsi-Saksan rikoksiin ja nyky-Venäjän toimiin Ukrainassa. Väitöskirjan väitteet aiheen sivuuttamisesta tuodaan esiin myös tietokirjassa. Siinä muun muassa vihjataan, että tieto jo 1930-luvun alussa tapahtuneista inkerinsuomalaisten vangitsemisista tai karkotuksista olisi jäänyt tai kenties jätetty aiemmin huomioimatta. Reuter kirjoittaa, että ”[h]istoriankirjoituksessa korostuvat kuitenkin usein kommunistien kohtalot ja suuren terrorin vuodet. Tavallisten talonpoikien vainoaminen ja karkotukset ovat jääneet pimentoon, eikä tarkalleen tiedetä, kuinka moni suomalainen vangittiin 1930-luvun alkupuolella”⁶. 1930-luvun, myös sen alkupuolen,

karkotuksia on kuitenkin tuotu esiin lukuisissa tutkimuksissa, myös niissä, joihin Reuter tekstinsä perustaa. Tämänkaltaiset täsmentymättömät vihjailut aiemmin ohitetuista tai vaietuista historiallisista tapahtumista, kohtaloista tai näkökulmista ovatkin ehkä retorisia ja populaarin historiategoksen huomioarvoa lisääviä, mutta tutkijan esittäminä niihin tulee suhtautua kriittisesti. Ne ovat paikoin myös ristiriidassa Reuterin muualla omassa tekstissään esiin tuomien seikkojen kanssa.

Kirjassa korostetaan voimakkaasti suomalaisten vainojen ensimmäisyyttä ja stalinistisen väkivallan etnistä tai kansallista luonnetta. Suomalaisuuden, inkeriläisyyden ja inkerinsuomalaisuuden kategorioita ja niiden suhteita ei teoksessa eritellä tai problematisoida kovinkaan syvällisesti, minkä vuoksi moninaiset ja erilaisten ihmisryhmien kokemukset saavat kirjassa todistaa nimenomaan suomalaisten vainosta. Toisinaan myös inkerikoista puhutaan teoksessa virheellisesti suomalaisina tai suomalaissyntyisinä. Venäjältä/Neuvostoliitosta piirretään kirjassa jossain määrin essentialisoitu kuva. Vaikutelmaa Venäjän ikaikaisesta muuttumattomuudesta, riippumatta siitä, minkälainen poliittinen järjestelmä siellä kulloinkin vallitsee, luodaan rinnastamalla Neuvostoliittoa niin tsaarin Venäjään kuin historiallisia tapahtumia Venäjän nykyiseen hyökkäyssotaan ja toimiin Ukrainassa. Vaikka nykyisen Venäjän toimet Ukrainassa, kuten stalinistinen väkivaltakin, ovat yksiselitteisesti tuomittavia, tutkimuksen – tai tutkimuksen popularisoinnin – kontekstissa rinnastuksia, niiden perusteita sekä mahdollisia seurauksia tulisi pohtia ja punnita huolellisesti. Tämä on tärkeää muun muassa siksi, että Venäjän kuvaaminen muuttumattomana jättää huomiotta moninaiset järjestelmävaihdokset menneisyydessä kuin myös niihin kytkeytyvän muutospotentialin.

Anni Reuterin teosten ansio ja arvo on väkivaltaa ja kärsimystä kokeneiden ihmisten muistitiedon ja kokemusten monipuolisessa esittelyssä. Niin väitös- kuin tietokirjassaan Reuter korostaa stalinismin rikosten uhrien kohtaloiden muistamisen tärkeyttä sekä vainojen nykypäivään asti ulottuvien seurausten tiedostamisen velvollisuutta. Reuter todistaa sekä yksittäisten kokemuksesta intuiivilla koskettavuudella että aineiston volyyymillä, tuomalla lukijan eteen vaikuttavan määrän muistitietoa, muistelmia ja kirjeitä. Tulos on kollaasi järkyttävästä väkivallasta, epäoikeudenmukaisuudesta ja mittaamattomasta inhimillisestä kärsimyksestä, jotka on syytä muistaa.

-
- ¹ Anni Reuter, *Inkerinsuomalaisten karkotus, bajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2023), 17.
- ² Reuter, *Inkerinsuomalaisten karkotus, bajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa*, 13.
- ³ Reuter, *Inkerinsuomalaisten karkotus, bajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa*, 39.
- ⁴ Anni Reuter, *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa* (Helsinki: SKS, 2023), 31.
- ⁵ Lea ja Santeri Pakkanen, *Se tapautui meille. Isän ja tyttären matka inkerinsuomalaisuuteen*. (Helsinki: Gummerus, 2020).
- ⁶ Reuter, *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa*, 70.